

УДК 327.5:94(581) (1980–1991)+94(47+57) «1980/1991/055»

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-1>**Базан Юлія,**

аспірантка,

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

yulia962018@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0989-0842

АФГАНСЬКА КРИЗА (1980–1991) В ДІЯЛЬНОСТІ ООН: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

На підставі вивчення численних джерел, зокрема документів ООН, стенограм, протоколів засідань і рішень Політбюро ЦК КПРС, стенограм зустрічей і перемовин радянських керівників і посадовців з афганськими політиками, виступів, промов, інтерв'ю радянських і афганських державних і військових діячів, мемуарів учасників і сучасників подій, досліджується роль ООН у врегулюванні афганської кризи впродовж 1980–1991 рр.

Авторка аналізує широкий спектр документів ООН, більшість з яких належать до колекції бібліотеки ім. Дата Хаммаршельда: журнали засідань Ради Безпеки ООН, тексти резолюції РБ ООН, стенограми засідань Генеральної Асамблеї ООН, тексти резолюцій ГА ООН, звіти і доповіді Генерального секретаря ООН про ситуацію в Афганістані та спроби врегулювання конфлікту. Ця група джерел демонструє реакцію світової спільноти на радянське вторгнення в Афганістан, діяльність Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї ООН щодо врегулювання проблеми, етапи Женевського переговорного процесу (1982–1988 рр.).

Досліджуються протоколи засідань і рішень Політбюро ЦК КПРС, які висвітлюють процес прийняття рішення про початок збройної інтервенції в Демократичну республіку Афганістан, засади пропагандистського супроводження вторгнення, еволюцію поглядів радянського керівництва на політику СРСР в Афганістані.

Вивчаються стенограми зустрічей і перемовин радянських керівників і посадовців з афганськими політиками, які містять чіткі настанови, інструкції щодо поведінки афганських дипломатів на засіданнях Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї ООН та під час афгансько-пакистанських переговорів. Ця група джерел засвідчила повну відсутність в Афганістані самостійної зовнішньої політики впродовж 1980-х рр.

Аналізуються виступи, промови, інтерв'ю радянських і афганських державних і військових діячів, які передусім містили обґрунтування «введення» військ СРСР в Афганістан (необхідність захисту здобутків Квітневої революції, відбиття зовнішньої загрози, численні прохання афганського керівництва; відповідність афганської політики Кремля статті 51 Статуту ООН і договірним зобов'язанням між СРСР і Афганістаном), а також численні звинувачення на адресу США в небажанні врегулювання ситуації навколо Афганістану.

Досліджуються мемуари учасників і сучасників подій, зокрема спогади спеціального представника Генерального секретаря Д. Кордовеса і Е. Шеварнадзе – міністра закордонних справ СРСР. Ця група джерел суттєво розширила джерельну базу дослідження, дала можливість краще зрозуміти дух епохи.

Ключові слова: Афганістан, Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, СРСР.

У грудні 1979 р. Радянський Союз здійснив вторгнення до суверенної ісламської держави – Демократичної республіки Афганістан. Метою відкритої збройної інтервенції СРСР було розширення меж підконтрольного Кремлю «соціалістичного табору» в регіоні Центральної і Південної Азії. Москва прагнула перетворити Афганістан на своєрідну «соціалістичну вітрину» Азії. Унаслідок вторгнення і подальшої окупації ДРА СРСР став безпосереднім учасником громадянської війни та сприяв її активізації. Велика кількість біженців, перебування афганських центрів опозиції на території сусідніх країн стали важливим фактором життя Ірану, Пакистану, країн Близького Сходу. Залучення в конфлікт СРСР і США в умовах «холодної війни» зумовили глобальний характер афганської кризи.

Активні спроби дипломатичного розв'язання ситуації навколо Афганістану робила ООН. Дослідження діяльності ООН у вирішенні афганської проблеми є важливим для розуміння впливу цієї організації на міжнародну політику та дипломатичні відносини в цілому. Вивчення ролі міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів є актуальним для сьогоденної України, яка стала жертвою широкомасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р.

Афганська криза – одна з найскладніших проблем, з якою зіткнулося світове співтовариство в другій половині ХХ ст. Війна в Афганістані, що тривала з 25 грудня 1979 р. по 15 лютого 1989 р., послабила міжнародні позиції СРСР та зрештою поглибила його кризу й прискорила розпад. Нині чимало аспектів цієї складної проблеми потребують більш повного та об'єктивного висвітлення. Це пов'язано з тим, що джерела про афганську війну тривалий час перебували під грифом «таємно». У першій половині 1980-х рр. кремлівські керманічі замовчували участь радянських військ у бойових діях, спотворювали й перекручували факти. З 1985 р. спостерігалось часткове і дозоване висвітлення події. Лише в останні роки існування Радянського Союзу розпочалося наукове вивчення афганської кризи. У 1993 р. були оприлюднені «Секретные документы из особых папок. Афганистан...», у 1995 р. – анотований збірник документів «Архивы Кремля и Старой площади. Документы по «делу КПСС»»¹, у 2008 р. – «В Политбюро ЦК КПСС...»². Ці збірники містили архівні матеріали, які інформували про афганську політику Кремля. Наприкінці 2008 р. вийшло друком перше видання фундаментального дослідження українського науковця А. А. Костири. У джерелознавчій частині монографії автор обґрунтував періодизацію формування корпусу історіографічних джерел, здійснив їх класифікацію за 12-ма видами, здійснив критику деяких джерел, проаналізував публікації архівних документів у ЗМІ, монографіях. Крім того, А. А. Костиря торкнувся теми вибіркового допуску дослідників до радянських архівів після розпаду СРСР (Костиря А. А., 2009). Сучасний український історик О. Л. Ковальков у висвітленні політики Радянського Союзу щодо Афганістану в 1978–1991 рр. проаналізував понад 500 документів, з-поміж яких – неопубліковані архівні матеріали, джерела з електронних архівів, документи, які вийшли друком, матеріали радянської офіційної преси, статистичні матеріали (Ковальков О. Л., 2021).

Вивчення діяльності ООН у розв'язанні «афганського питання» продемонструвало відсутність в українській історіографії комплексного аналізу джерельної бази щодо означеної проблеми.

Мета статті – проаналізувати широке коло історичних джерел і простежити роль ООН у регулюванні афганської проблеми впродовж 1980–1991 рр.

У дослідженні ролі ООН у врегулюванні афганської кризи 1980–1989 рр. найважливішу групу джерел становлять документи ООН, зокрема журнали засідань Ради Безпеки ООН, тексти резолюції РБ ООН, стенограми засідань Генеральної Асамблеї ООН, тексти резолюцій ГА ООН, звіти й доповіді Генерального секретаря ООН про ситуацію в Афганістані та спроби розв'язання проблеми. Більшість із цих документів належать до колекції головної бібліотеки системи ООН – бібліотеки ім. Дага Хаммаршельда (Генеральний секретар ООН у 1953–1961 рр.).

3 січня 1980 р. на адресу голови Ради Безпеки ООН (цю посаду тоді обіймав представник Франції Ж. Лепретт) надійшов лист S/13724, який підписали представники 52-х країн, із закликом невідкладно скликати РБ ООН та розглянути питання «про становище в Афганістані»³. 5–7 січня 1980 р. відбулося шість засідань (2185-е⁴, 2186-е⁵, 2187-е⁶, 2188 -е⁷, 2189-е⁸, 2190-е⁹) Ради Безпеки ООН. До

¹ Архивы Кремля и Старой площади. Документы по «делу КПСС». Аннотированный справочник документов, представленных в Конституционный суд Российской Федерации по «делу КПСС» / сост. И. И. Кудрявцев; под ред. В. П. Козлова. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1995. 326 с.

² В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985–1991). / Сост. А. Черняев (руководитель проекта), А. Вебер, В. Медведев. М.: Горбачев-Фонд, 2008. 800 с.

³ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2185-е заседание 5 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). С. 5.

⁴ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2185-е заседание 5 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 17 с.

⁵ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2186-е заседание 5 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 18 с.

⁶ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2187-е заседание 6 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 17 с.

⁷ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2188-е заседание 6 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 13 с.

⁸ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2189-е заседание 7 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 13 с.

⁹ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2190-е заседание 7 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). 21 с.

складу Ради, окрім постійних членів (СРСР, США, КНР, Велика Британія, Франція), тоді входили НДР, Бангладеш, Мексика, Нігер, Замбія, Норвегія, Португалія, Туніс, Філіппіни та Ямайка. Представники 27-ми країн взяли участь в обговоренні «афганського питання» без права голосу. Журнали засідань дали можливість проаналізувати реакцію міжнародної спільноти на радянське вторгнення до Афганістану. Виступи учасників дебатів продемонстрували чудову обізнаність опонентів Кремля зі змістом та хронологією подій у ДРА кінця грудня 1979 р. Радянське обґрунтування було відкинуте більшістю представників делегацій. Проект резолюції S/13729, який вимагав негайного виведення з території Афганістану іноземних військ, підтримали 13 представників, СРСР і НДР прогнозовано проголосували «проти»¹⁰. На 2190-му засіданні 12-ма голосами «за» (СРСР і НДР проголосували «проти», Замбія утрималася) була прийнята резолюція 462, в якій ішлося про скликання надзвичайного засідання Генеральної Асамблеї ООН для обговорення радянського вторгнення в Афганістан¹¹. Розгляд афганської проблеми в РБ ООН засвідчив відсутність дієвих механізмів впливу на агресивні дії постійного члена ООН.

31 жовтня 1988 р. на 2828-му засіданні РБ ООН була прийнята резолюція 622 про створення Місії добрих послуг ООН в Афганістані й Пакистані (UNGOMAP). У зону конфлікту було направлено 50 військових спостерігачів із числа збройних сил ООН, які мали спостерігати за взаємним невтручанням сторін в їхні внутрішні справи, виведенням радянських військ з Афганістану, добровільним поверненням біженців¹². 11 січня 1990 р. мандат місії було продовжено до 15 березня 1990 р¹³.

Афганську проблему обговорювали й у Генеральній Асамблеї ООН. 10–14 січня 1980 р. їй було присвячено Шосту надзвичайну спеціальну сесію ГА ООН (відбулося сім пленарних засідань). Дебати обернулися справжньою поразкою СРСР. Представники радянських сателітів повторювали аргументи Кремля, які не переконали більшість делегацій. За резолюцію EC-6/2, яка засуджувала перебування іноземних військ в Афганістані (Радянський Союз не згадувався «за іменем»), проголосували 104 країни, 18 утримались і скільки ж голосували проти. Серед них були СРСР, майже всі держави-члени Організації Варшавського договору (крім Румунії, яка не голосувала), і найближчі союзники СРСР у «третьому світі»: Сирія, Лаос, В'єтнам, Монголія, Куба, НДРС, Ангола, Ефіопія, Мозамбік і власне ДРА)¹⁴.

Надалі ГА ООН щороку ухвалювала резолюції з аналогічною назвою «Становище в Афганістані та його наслідки для міжнародного миру й безпеки»: резолюція 35/37 від 20 листопада 1980 р.¹⁵; резолюція 36/34, від 18 листопада 1981 р.¹⁶; резолюція 37/37 від 29 листопада 1982 р.¹⁷;

¹⁰ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2190-е заседание 7 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). С. 16.

¹¹ Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. 2190-е заседание 7 января 1980 года. Нью-Йорк, Тридцать пятый год (1980). С. 19.

¹² Положение, относящееся к Афганистану. Резолюция 622. 2828-е заседание Совета Безопасности ООН. – 31 октября 1988 г. *Резолюции и решения Совета Безопасности за 1988 год. Официальные отчеты: сорок третий год.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1989. С. 15.

¹³ Положение, относящееся к Афганистану. Резолюция 647. 2904-е заседание Совета Безопасности ООН. 11 января 1990 г. *Резолюции и решения Совета Безопасности за 1990 год. Официальные отчеты: сорок пятый год.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1991. С. 1–2.

¹⁴ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира и безопасности. Резолюция 6/2. 7-е пленарное заседание Шестой Чрезвычайной специальной Сессии ГА ООН. 14 января 1980 г. *Резолюции и решения, принятые на Шестой Чрезвычайной специальной Сессии ГА ООН, 10–14 января 1980 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1980. С. 2.

¹⁵ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 35/37. 70-е пленарное заседание Тридцать Пятой сессии ГА ООН. 20 ноября 1980 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Тридцать Пятой Сессии. 16 сентября – 17 декабря 1980 года, 15 и 16 января, 2–6 марта и 11 мая 1981 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1981. С. 9.

¹⁶ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 36/34. 62-е пленарное заседание Тридцать Шестой сессии ГА ООН. 18 ноября 1981 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Тридцать Шестой Сессии. 15 сентября – 18 декабря 1981 года, 16–29 марта, 28 апреля и 20 сентября 1982 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1982. С. 10–11.

¹⁷ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 37/37. 82-е пленарное заседание Тридцать Седьмой сессии ГА ООН. 29 ноября 1982 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Тридцать Седьмой сессии. 21 сентября – 21 декабря 1982 и 10–13 мая 1983 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1983. С. 36–37.

резолуція 38/29 від 23 листопада 1983 р.¹⁸; резолюція 39/13 від 15 листопада 1984 р.¹⁹; резолюція 40/12 від 13 листопада 1985 р.²⁰; резолюція 41/43 від 5 листопада 1986 р.²¹; резолюція 42/15 від 10 листопада 1987 р.²²; резолюція 43/20 від 3 листопада 1988 р.²³; резолюція 44/15 від 1 листопада 1989 р.²⁴; резолюція 45/12 від 7 листопада 1990 р.²⁵; резолюція 46/23 від 5 грудня 1991 р.²⁶.

За роки перебування радянських військ в Афганістані текст резолюції майже не змінювався. Кожний документ містив заклик до негайного виведення іноземних військ; підкреслювалося право афганського народу на самовизначення; вимогу поважати суверенітет, територіальну цілісність і незалежність Афганістану; визнавалася важливість подальших зусиль Організації Ісламська конференція, спрямованих на врегулювання ситуації в Афганістані; пропонувалося спрямовувати зусилля на політичне врегулювання афганської проблеми та продовжувати надання гуманітарної допомоги афганським біженцям. Перебування радянських військ в Афганістані в кожній резолюції характеризувалося не інакше як «неперервна іноземна збройна інтервенція». Від 1981 р. у текстах резолюцій «Становище в Афганістані...» йшлося про значні соціально-економічні проблеми, які створив для Пакистану й Ірану значний наплив афганських біженців. У резолюції від 23 листопада 1983 р. вперше було відзначено роль ініціатив не лише ОІК, а й Руху неприєднання, спрямованих на політичне врегулювання становища в Афганістані.

Резолюція від 3 листопада 1988 р. відрізнялася від попередніх, оскільки, з одного боку, була вперше ухвалена без голосування, з іншого – виявилася останньою резолюцією, ухваленою ГА ООН за кілька місяців до остаточного виведення радянських військ з Афганістану. У тексті резолюції зазначалося, що «успішне завершення політичного врегулювання афганської проблеми справило би сприятливий вплив на міжнародну обстановку і послугувало би стимулом для вирішення інших гострих регіональних конфліктів», віталася підписання 14 квітня 1988 р. Женевських угод, пропонувалося сприяти створенню умов для якнайшвидшої репатріації біженців (Рабуш Т. В., 2018, с. 19).

Крім розглянутої вище серії резолюцій «Становище в Афганістані...», від кінця 1985 р. (40-а сесія Генеральної Асамблеї ООН) і далі щороку на кожній сесії ГА ООН приймалася

¹⁸ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 38/29. 69-е пленарное заседание Тридцать Восьмой сессии ГА ООН. 23 ноября 1983 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Тридцать Восьмой Сессии. 20 сентября – 20 декабря 1983 и 26 июня 1984 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1984. С. 32.

¹⁹ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 39/13. 57-е пленарное заседание Тридцать Девятой сессии ГА ООН. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Тридцать Девятой Сессии. 18 сентября – 18 декабря 1984 года и 9–12 апреля 1985 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1985. С. 31–32.

²⁰ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 40/12. 74-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 13 ноября 1985 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сороковой Сессии. 17 сентября – 18 декабря 1985 года, 28 апреля – 9 мая и 20 июня 1986 года.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1986. С. 25.

²¹ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 41/33. 57-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 5 ноября 1986 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок первой Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1987. С. 27–28.

²² Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 42/15. 62-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 10 ноября 1987 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок второй Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1988. С. 51–52.

²³ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 43/20. 45-е пленарное заседание Сорок третьей сессии ГА ООН. 3 ноября 1988 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок третьей Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1989. С. 33–34.

²⁴ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 44/15. 43-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 1 ноября 1989 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок четвертой Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1990. С. 31–32.

²⁵ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 45/12. 37-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 7 ноября 1990 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок пятой Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1991. С. 21–22.

²⁶ Положение в Афганистане и его последствия для международного мира. Резолюция 46/23. 64-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 5 декабря 1991 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок шестой Сессии.* Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1992. С. 31–32.

резолуція «Питання про права людини та основні свободи в Афганістані»²⁷. У тексті цієї резолюції порушувалося широке коло питань, пов'язаних із дотриманням прав людини в Афганістані. Резолюція 40/137 від 13 грудня 1985 р. посилалася на резолюцію 1984/55 Комісії з прав людини від 15 березня 1984 р. і резолюцію 1984/37 Економічної і Соціальної Ради від 24 травня 1984 р., в якій Рада просила Голову комісії з прав людини призначити Спеціального доповідача для вивчення ситуації щодо становища прав людини в Афганістані. Документ відображав занепокоєння Генеральної Асамблеї серйозними та масовими порушеннями прав людини в Афганістані. Йшлося про те, що «афганська влада, спираючись на потужну підтримку іноземних військ, вживає дуже жорстких заходів щодо своїх політичних опонентів, повністю ігноруючи взяті на себе міжнародні зобов'язання в галузі прав людини», і що «звичайною практикою» кабульського режиму стали «катування і страти противників режиму без судового розгляду». У резолюції 42/135 від 7 грудня 1987 р. йшлося про поновлення в Афганістані деяких видів діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста з надання медичної допомоги населенню. З 30 липня по 9 серпня 1987 р. афганська влада забезпечила доступ Спеціальному доповідачеві Комісії з прав людини для розслідування щодо дотримання прав людини. Він повідомив, що в Афганістані тривали порушення прав людини, але при цьому відзначив скорочення кількості політичних в'язнів²⁸. У резолюції 43/139 від 8 грудня 1988 р. було запропоновано призначити Спеціального доповідача для вивчення становища в Афганістані з метою розроблення рекомендацій, які могли би сприяти захисту прав людини до, під час та після виведення військ²⁹.

Важливими джерелами для вивчення процесу розв'язання афганської кризи є доповіді Генерального секретаря ООН (з 1 січня 1982 р. по 1 січня 1992 р. цю посаду займав П. де Куельяр): А/37/482-S/15429 від 27 вересня 1982 р.³⁰, А/38/449-S/16005 від 28 вересня 1983 р.³¹, А/39/513-S/16754 від 4 жовтня 1984 р.³², А/40/709. S/17527 від 3 жовтня 1985 р.³³, А/41/619. S/18347 від 22 вересня 1986 р.³⁴, А/42/600. S/19160 від 29 вересня 1987 р.³⁵, А/43/720. S/20230 від 14 жовтня 1988 р.³⁶. Доповіді П. де Куельяра містять аналіз посередницької діяльності спеціального представника Д. Кордовеса, а також детальний опис досягнень кожного етапу Женевського переговорного процесу.

Документи ООН є ключовими в дослідженні ролі цієї організації у врегулюванні афганської проблеми, проте архівні матеріали різних країн, що були причетні до афганської кризи, таких як США, СРСР, Пакистан та Іран, також є значними джерелами інформації, вивчення яких надає можливість отримати повну картину подій, пов'язаних із ситуацією в Афганістані.

²⁷ Вопрос о правах человека и основных свободах в Афганистане. Резолюция 40/137. 116-е пленарное заседание Сороковой сессии ГА ООН. 13 декабря 1985 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сороковой Сессии*. Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1986. С. 312–314.

²⁸ Вопрос о правах человека и основных свободах в Афганистане. Резолюция 42/135. 93-е пленарное заседание Сорок второй сессии ГА ООН. 7 декабря 1987 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок второй Сессии*. Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1988. С. 315–317.

²⁹ Положение в области прав человека в Афганистане. Резолюция 43/139. 75-е пленарное заседание Сорок третьей сессии ГА ООН. 8 декабря 1988 г. *Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на Сорок третьей Сессии*. Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1989. С. 292–293.

³⁰ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/37/482-S/15429. 27 сентября 1982 г. Нью-Йорк. 3 с.

³¹ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/38/449-S/16005. 28 сентября 1983 г. Нью-Йорк. 3 с.

³² Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/39/513-S/16754. 4 октября 1984 г. Нью-Йорк. 3 с.

³³ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/40/709-S/17527. 3 октября 1985 г. Нью-Йорк. 3 с.

³⁴ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/41/619-S/18347. 22 сентября 1986 г. Нью-Йорк. 4 с.

³⁵ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/42/600-S/19160. 29 сентября 1987 г. Нью-Йорк. 3 с.

³⁶ Организация Объединенных Наций. Генеральный секретарь. Доклад Генерального секретаря. А/43/720-S/20230. 14 октября 1988 г. Нью-Йорк. 8 с.

Чимала кількість документів належать до колекцій електронних архівів, зокрема Архіву національної безпеки Університету Дж. Вашингтона, «Радянського архіву» В. Буковського, Міжнародного центру Вудро Вільсона, з-поміж них: протоколи засідань і рішень Політбюро ЦК КПРС; стенограми зустрічей і перемовин радянських керівників і посадовців з афганськими політиками; стенограми зустрічей і перемовин керівництва СРСР з іноземними політиками щодо Афганістану; виступи, промови, інтерв'ю радянських і афганських політиків, мемуари та ін.

Серед цієї групи джерел важливе місце посідають стенограми й протоколи засідань Політбюро ЦК КПРС. На початку 1990-х було оприлюднено протокол засідання Політбюро ЦК КПРС від 12 грудня 1979 р. На цьому засіданні «афганська четвірка» (Ю. В. Андропов, А. А. Громико, Д. Ф. Устинов, Б. Н. Пономарьов) прийняла рішення про вторгнення в Афганістан. У написаному рукою К. У. Черненко документі під назвою «До становища в «А»» йшлося: «1. Схвалити міркування і заходи, викладені в т.т. Андроповим Ю. В., Устиновим Д. Ф., Громико А. А. 2. Доручити їм інформувати Політбюро про хід виконання намічених заходів»³⁷.

27 грудня 1979 р., на засіданні Політбюро ЦК КПРС були вироблені засади пропагандистського супроводження інтервенції СРСР в ДРА, якими мали керуватися радянські дипломатичні представництва і ЗМІ у висвітленні тих подій: причини вторгнення – необхідність захисту здобутків Квітневої революції, відбиття зовнішньої загрози, численні прохання афганського керівництва; дії СРСР відповідали статті 51 Статуту ООН і договірним зобов'язанням між країнами; Москва не мала жодного стосунку до змін у керівництві ДРА³⁸.

8 травня 1980 р. відбулося чергове засідання Політбюро ЦК КПРС, на якому керівництво Кремля схвалило записку «афганської четвірки» від 6 травня «Про пропозиції з політичного врегулювання у зв'язку з Афганістаном». Документ містив «рекомендацію» кабульському уряду виступити з програмою політичного врегулювання, яка передбачала: домовленості ДРА із сусідами й систему гарантій з боку Москви і Вашингтону; відмову США й Пакистану від втручання у внутрішні справи Афганістану; визнання афганським режимом кордону з Пакистаном по «лінії Дюранда»; прямі афгансько-іранські й афгансько-пакистанські переговори; державний устрій Афганістану не повинен бути предметом обговорень³⁹.

10 березня 1983 р. на засіданні Політбюро ЦК КПРС йшлося про особливу обережність, яку варто дотримуватися в перемовинах з Ісламабадом, і не погоджуватися на конкретні строки виведення радянських військ, допоки не зміцниться уряд Б. Кармалія⁴⁰.

17 жовтня 1985 р. вперше було чітко визначено лінію поведінки М. С. Горбачова щодо афганської проблеми. Вона полягала в необхідності якнайшвидше вивести радянські війська з ДРА (Черняев, 1993, с. 57–58). Майже за рік М. С. Горбачов заявив: «Стратегічна ціль – за один, максимум два роки завершити війну і вивести війська»⁴¹.

1 лютого 1988 р. Політбюро ЦК КПРС ухвалило «План виведення радянських військ з Афганістану», розроблений міністерством закордонних справ, міністерством оборони, КДБ, під керівництвом Комісії Політбюро по Афганістану⁴².

Після виведення ОКРВ Радянський Союз лишився учасником афганської кризи, витрачаючи на кабульський уряд значні ресурси. 7 березня 1989 р. Політбюро ЦК КПРС схвалило

³⁷ Рукописный текст «К положению в “А”». 12 декабря 1979 г 4 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1979-12-12%20situation%20in%20afghanistan.pdf

³⁸ Секретные документы из особых папок. Афганистан: Политический архив XX века. Сост. А. С. Гроссман. *Вопросы истории*. 1993. № 3. С. 10.

³⁹ Выписка из протокола № 195 заседания Политбюро ЦК КПСС «О предложениях по политическому урегулированию в связи с Афганистаном». 8 мая 1980 года. 2 арк. URL: <https://webct.biz/archive/pdfs/afgh/195-8016.pdf>

⁴⁰ Заседание Политбюро ЦК КПСС «О положении в Афганистане и дополнительных мерах по его улучшению». 10 марта 1983 г. 4 арк. URL: <https://webct.biz/archive/pdfs/afgh/pb83-4.pdf>

⁴¹ В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985–1991). / Сост. А. Черняев (руководитель проекта), А. Вебер, В. Медведев. М.: Горбачев-Фонд, 2008. С. 64.

⁴² Выписка из протокола № 114 заседания Политбюро ЦК КПСС «О плане вывода советских войск из Афганистана». 1 апреля 1988 года. 5 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1988.04.01.Extract-from-Politburo-Protocol-on-Afganistan.pdf

проект розпорядження Ради міністрів СРСР про додаткову безоплатну поставку в 1989 р. до Республіки Афганістан авіаційних бомб і артилерійських боєприпасів⁴³. 10 липня 1989 р. ЦК КПРС ухвалив рішення надати Афганістану ТРК 9К52 («Луна-М»)⁴⁴. Про поставку «спецайма» в Афганістан йшлося в протоколах засідань Політбюро ЦК КПРС від 22 липня 1989 р.⁴⁵ і 5 серпня 1989 р.⁴⁶.

Окрему групу джерел становлять стенограми зустрічей і перемовин радянських керманців і посадовців з афганськими політиками. 4 січня 1980 р., незадовго до скликання РБ ООН, міністр закордонних справ СРСР А. А. Громико зустрівся зі своїм афганським колегою Ш. М. Достом. Мета розмови полягала в роз'ясненні А. А. Громико необхідної лінії поведінки афганського міністра в Нью-Йорку, яка повторювала затверджені на засіданні Політбюро 27 грудня 1979 р. радянські аргументи. Діалог політиків засвідчив спробу СРСР і ДРА скоординувати свої зусилля на міжнародному форумі⁴⁷.

20 липня 1987 р. відбулася зустріч М. С. Горбачова з Генеральним секретарем ЦК НДПА, президентом Афганістану М. Наджибом (Наджибуллою). Вони обговорили реалізацію «політики національного примирення» й досягнення політичного врегулювання афганської проблеми. Афганський лідер приділив особливу увагу майбутній 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Він прагнув внести вигідні для кабульського режиму зміни в резолюцію щодо Афганістану. Для цього пропонував посилити роль Афганістану в Русі неприєднання, покращити співпрацю з країнами-членами ОІК. Планувалося поширити як офіційний документ ООН спеціальний матеріал з питання про біженців, аби позбавити Пакистан можливості використовувати дану проблему проти кабульського уряду⁴⁸.

3 листопада 1987 р. М. С. Горбачов знову зустрівся з М. Наджибуллою. Політики обговорили наданий Д. Кордовесом сценарій подальших перемовин щодо афганського врегулювання. М. Наджибулла наголосив, що в плані Д. Кордовеса були неприйнятні для Афганістану моменти, однак було наявне й раціональне зерно, позитив, який слід було використати⁴⁹. 7 квітня 1988 р. радянський керманець і його афганський колега обговорювали доцільність підписання Женевських угод⁵⁰.

Під час зустрічі М. С. Горбачова і М. Наджибулли 13 червня 1988 р. йшлося про реалізацію Женевських домовленостей, а також про план економічної допомоги Афганістану від ООН. Президент Афганістану звинувачував Пакистан у невиконанні Женевських угод, а також наголошував на необхідності роботи спостерігачів ООН безпосередньо в прикордонних регіонах, у зоні проходження «лінії Дюранда»⁵¹.

⁴³ Архивы Кремля и Старой площади. Документы по «делу КПСС». Аннотированный справочник документов, представленных в Конституционный суд Российской Федерации по «делу КПСС» / сост. И. И. Кудрявцев; под ред. В. П. Козлова. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1995. С. 201.

⁴⁴ Постановление ЦК КПСС о поставке Республике Афганистан тактического ракетного комплекса 9К52 («Луна-М»). 10 июля 1989 г. 4 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.07.10%20СС%20он%20Afggh.pdf

⁴⁵ Выписка из протокола №163 заседания Политбюро ЦК КПСС от 22 июля 1989 года. О дополнительной поставке специмущества Республике Афганистан. 27 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.10.22%20СС%20он%20Afggh.pdf

⁴⁶ Выписка из протокола № 164 заседания Политбюро ЦК КПСС от 5 августа 1989 года. Об оказании дополнительной военной помощи Республике Афганистан. 5 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1989.08.05%20СС%20он%20Afggh.pdf

⁴⁷ Запись основного содержания беседы А. А. Громыко с Министром иностранных дел ДРА Ш. М. Достом. 4 января 1980 г. 14 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/A%201980.01.04-1.PDF

⁴⁸ Запись беседы М. С. Горбачева с Генеральным секретарем ЦК НДПА т. Наджибом. 20 июля 1987 г. 20 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1987.07.20. Gorbachev-Najibullah.pdf

⁴⁹ Запись беседы М. С. Горбачева с Генеральным секретарем ЦК НДПА Наджибуллой 3 ноября 1987 г. 15 арк. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/25683-document-101-zapis-besedy-msgorbcheva-s-generalnym-sekretarem-ck>

⁵⁰ Запись беседы М. С. Горбачева с президентом Афганистана, Генеральным секретарем ЦК НДПА Наджибуллой. 7 апреля 1988 г. 11 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1988.04.07.Gorbachev-Najibullah.pdf

⁵¹ Запись беседы М. С. Горбачева с президентом Афганистана, Генеральным секретарем ЦК НДПА Наджибуллой. 13 июня 1988 г. 7 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1988.06.13.Gorbachev-Najibullah.pdf

Не менш інформативними є стенограми зустрічей і перемовин керівництва СРСР з іноземними політиками щодо Афганістану. 4 січня 1980 р. відбулася зустріч заступника міністра закордонних справ СРСР А. Г. Ковальова з послом ФРН у СРСР Г. Віком. Вона продемонструвала повне несприйняття західнонімецьким урядом аргументації Кремля щодо вторгнення в Афганістан. Крім того, Г. Вік відкинув обґрунтування радянського політика в недоцільності винесення на розгляд РБ ООН «афганського питання»⁵².

У розмові міністра закордонних справ СРСР А. А. Громико і державного секретаря США Е. Маскі, яка відбулася 27 травня 1980 р., йшлося про згорання «розрядки» між країнами внаслідок збройної агресії СРСР проти суверенної держави Афганістан. Радянський політик висловлював незадоволення щодо встановлених Вашингтоном санкцій, а саме бойкот Літніх Олімпійських ігор 1980 р. в Москві. Натомість Е. Маскі запевняв, що без виведення ОКРВ з Афганістану неможливе покращення радянсько-американських відносин⁵³.

20 березня 1981 р. А. А. Громико зустрівся з послом Франції Анрі Фроман-Мерисом. Міністр закордонних справ СРСР переконував у прагненні його країни якнайшвидшого політичного врегулювання афганської проблеми. А. А. Громико стверджував, що досягти цього можливо лише шляхом афгансько-пакистанського й афгансько-іранського діалогів, однак уряди Ісламабада і Тегерана «поки не дозріли до розуміння цього»⁵⁴. Аналогічна позиція лунала в розмові С. П. Гаврилова з першим секретарем посольства США Б. Л. Пескоу від 10 квітня 1981 р.⁵⁵. У бесіді радянського дипломата Г. М. Корнієнка з послом Франції Анрі Фроман-Мерисом, яка відбулася 14 вересня 1981 р., йшлося про плани політичного врегулювання афганської кризи, зокрема про ініціативу ЄЕС і «пропозиції» Демократичної республіки Афганістан. За словами Г. М. Корнієнка, ці плани не мали нічого спільного, окрім загальних слів, таких як «Афганістан», «невтручання» та ін⁵⁶. 6 лютого 1981 р. Г. М. Корнієнко зустрівся з послом Канади Дж. Пірсом. Політики обговорювали план врегулювання афганської проблеми, запропонований президентом Франції В. Жискаром д'Естеном. Недоліком цієї ініціативи Г. М. Корнієнко назвав те, що конференція по Афганістану планувалася без участі афганського уряду.

7–10 грудня 1987 р. відбулася зустріч М. С. Горбачова і Р. Рейгана у Вашингтоні. Політики неодноразово зверталися до «афганського питання», але їхні позиції суттєво різнилися. Москва наполягала на одночасному виведенні радянських військ і припиненні підтримки США та їхніми союзниками опозиції. Вашингтон пропонував припинити підтримувати моджахедів одночасно з відмовою Кремля від підтримки режиму М. Наджибулли після виведення ОКРВ⁵⁷. 27 лютого 1987 р. М. С. Горбачов зустрівся з міністром закордонних справ Італії Дж. Андреотті. У розмові йшлося про ситуацію в Афганістані та можливі шляхи вирішення конфлікту. Генсек заявляв про наміри СРСР вивести свої війська з Афганістану за умови припинення підтримки Штатами моджахедів. М. С. Горбачов звинувачував Вашингтон у здійсненні тиску на Пакистан і намаганні перешкодити врегулюванню афганської кризи⁵⁸. У розмові 10 грудня 1987 р. віце-президент США Дж. Буш запевнив М. С. Горбачова в тому, що Штати прагнули розв'язання

⁵² Запись беседы Заместителя Министра иностранных дел СССР А. Г. Ковалева с послом ФРГ в СССР Г. Виком. 4 января 1980 г. 9 арк. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/25651-document-69-zapis-besedy-zamestitelya-ministra-inostrannykh-del-ss>

⁵³ Conversation between Soviet Foreign Minister Comrade Andrei Gromyko with US Secretary of State Edmund S. Muskie. May 27, 1980. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117260>

⁵⁴ Запись основного содержания беседы А. А. Громыко с послом Франции в СССР А. Фроман-Мерисом. 20 марта 1981 г. 7 арк. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/25665-document-83-zapis-osnovnogo-soderzhaniya-besedy-aa-gromyko-s-posl>

⁵⁵ Запись беседы с первым секретарем посольства США в Москве Б. Л. Пэскоу (из дневника Гаврилова С. П.) 10 апреля 1981 г. 2 арк. URL:

⁵⁶ Запись беседы Г. М. Корниенко с послом Франции в СССР А. Фроман-Мерисом. 14 сентября 1981 г. 8 арк. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/25673-document-91-zapis-besedy-gm-kornienko-s-poslom-francii-v-sssr>

⁵⁷ Из бесед М. С. Горбачева и Р. Рейгана по Афганистану. 9–10 декабря 1987 г. 2 арк. URL: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Afganistan/1987.12.09.Gorbachev-Reagan-on-Afganistan.pdf

⁵⁸ Record of a Conversation of M. S. Gorbachev with Italian Minister of Foreign Affairs Giulio Andreotti (Excerpt). February 27, 1987. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117234>

афганської проблеми і не мали на меті встановлення в цій країні проамериканського уряду. Генсек переконував, що Москва не підтримувала прорадянський режим, а бажала бачити Афганістан незалежним, тому закликав Вашингтон припинити будь-яку підтримку моджахедів⁵⁹.

Ще одну групу джерел становлять виступи, промови, інтерв'ю радянських і афганських політиків. 12 січня 1980 р. відбулося п'яте засідання Шостої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з «афганського питання». Першим виступив представник Української РСР В. О. Кравець, який повторив кремлівські аргументи. Він говорив про недоцільність розгляду афганської кризи в ООН, перераховував здобутки Квітневої революції та переказав офіційну радянську версію подій в Афганістані. За його словами, «реакційним імперіалістичним силам» на чолі зі США «вдалося нав'язати Раді Безпеки, а згодом і Генеральній Асамблеї ООН обговорення питання, яке стосується винятково внутрішньої компетенції незалежної суверенної держави» – Демократичної республіки Афганістан. У виступі А. А. Громико на XXXV сесії ГА ООН від 25 вересня 1980 р. йшлося про загострення міжнародної обстановки внаслідок політики США, які почали нарощувати свою військову міць. Радянський політик наголосив, що «миролюбна країна» СРСР, прагнучи розрядки, виступила з пропозицією провести переговори про зупинку виробництва ядерної зброї, зменшення її кількості та повної ліквідації згодом. Вторгнення СРСР в Афганістан він назвав «законним, тимчасовим введенням», яке відповідало умовам радянсько-афганського договору 1978 р. і Статуту ООН⁶⁰.

В інтерв'ю західнонімецькому журналу «Шпігель» 19 квітня 1983 р. Ю. В. Андропов говорив про труднощі афгансько-пакистанських перемовин у Женеві. Він звинувачував Пакистан у навмисному затягуванні переговорного процесу через зовнішній тиск Штатів на політику Ісламабада⁶¹. 7 грудня 1988 р. М. М. Горбачов виступив на засіданні ГА ООН. У своїй промові він розкрив складники політики «перебудови», ключовими цілями якої називав перетворення СРСР на правову державу, в якій пануватиме гуманізм і свобода совісті. Наголошував на важливості вирішення питань ядерної зброї і регіональних конфліктів шляхом політичного діалогу. Відзначав покращення радянсько-американських відносин, указував на появу в них елементів довіри⁶². У березні 1989 р. Е. А. Шеварнадзе в інтерв'ю ТАРС зазначив, що Кремль був готовий припинити надання озброєння Кабулу, якщо Вашингтон та їхні союзники припинили би підтримувати моджахедів. Радянський політик підкреслив, що ці поставки регулювалися домовленостями, а американські були «незаконними»⁶³.

Важливими джерелами під час вивчення складних проблем новітньої історії є мемуари й щоденники учасників і сучасників подій. Критичний аналіз цієї групи джерел здатний суттєво розширити джерельну базу дослідження. Мемуари дають можливість краще зрозуміти дух епохи, «зазирнути за лаштунки» важливих подій. Деякі автори вмщували у своїх спогадах документи з власних архівів, які лишаються недоступними з інших джерел (Ковальков О. Л., 2021, с. 10).

У 1995 р. вийшла друком книга Д. Кордовеса (спеціальний представник Генерального секретаря ООН) і С. Харрісона «З Афганістану: внутрішня історія виведення радянських військ». У мемуарах висвітлено причини радянського вторгнення в Афганістан, проаналізовано основні події та наслідки афганської війни. Особливу увагу автори приділили характеристичі Женевських переговорів (1982–1988 рр.), покликаних врегулювати кризу в Афганістані. Мемуари відображають деталі переговорного процесу, зокрема підготовку до них, складання порядку денного, основні теми, які обговорювались, та внесок кожної зі сторін у пошуки мирного розв'язання конфлікту (Cordovez D., 1995).

⁵⁹ Conversation between M. S. Gorbachev and US Vice President George H. W. Bush. December 10, 1987. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117246>

⁶⁰ Громько А. А. Обеспечить мир народам – задача всех государств. *Выступление на XXXV сессии Генеральной Ассамблеи ООН 23 сентября 1980 г.* М.: Политиздат, 1980. 47 с.

⁶¹ Андропов Ю. В. Ответы журналу «Шпигель» (ФРГ) 19 апреля 1983 г. *Андропов Ю. В. Избранные речи и статьи.* Ю. В. Андропов. М.: Политиздат, 1983. С. 259–271.

⁶² Горбачев М. С. Выступление в Организации Объединенных Наций. 7 декабря 1988 г. М.: Издательство политической литературы, 1988. 32 с.

⁶³ Ответы Э. А. Шеварнадзе на вопросы корреспондента ТАСС. *Правда.* 1989. 24 марта. С. 6.

У мемуарах міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе «Мій вибір» (Шеварнадзе Э. А., 1991) і «Коли впала залізна завіса: зустрічі та спогади» (Шеварнадзе Э. А., 2009) згадувалась афганська криза, яка стала однією з найбільш складних проблем ХХ ст. Автор поділився своїми спогадами й думками щодо участі Радянського Союзу в цьому конфлікті. Він висвітлив власне бачення проблеми, проаналізував недоліки афганської політики Кремля. Е. Шеварднадзе назвав війну в Афганістані однією з причин розпаду СРСР, адже ця війна, за його словами, знищила довіру населення до влади та призвела до величезних людських і матеріальних втрат. Автор наголосив на важливості вивчення помилок минулого для забезпечення миру й стабільності у світі.

Отже, нами було використано широкий спектр джерел різного походження і рівня інформативності, що дозволило здійснити комплексний аналіз афганської кризи та ролі ООН в її врегулюванні. Найбільшу вагу під час дослідження мали документи ООН, більшість з яких належать до колекції бібліотеки ім. Дага Хаммаршельда. Стенограми засідань Ради Безпеки ООН, тексти резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, доповіді Генерального секретаря ООН демонструють реакцію світової спільноти на відкриту збройну інтервенцію СРСР, висвітлюють роль ООН у врегулюванні афганської проблеми. Важливу групу джерел становлять документи вищих органів влади СРСР. Лише незначна їх частина була опублікована і введена в науковий обіг. Передусім це пов'язано із жорсткою цензурою в Радянському Союзі й сучасній Російській Федерації. Нами було використано численні відскановані копії оригінальних документів з колекцій електронних архівів («Радянський архів» ім. В. Буковського, Архів національної безпеки Університету Дж. Вашингтона, Міжнародного центру Вудро Вільсона). Ці документи уможливили вивчення нами афганської політики Кремля та її еволюції впродовж 1980–1991 рр. Іншою групою джерел стали виступи та інтерв'ю радянських і афганських державних і військових діячів, які були опубліковані в окремих виданнях або в різних ЗМІ СРСР, Росії й України. У цих документах висловлювалася офіційна позиція кремлівського чи афганського урядів на ті чи інші події. Критичний аналіз мемуарів учасників і сучасників подій дав можливість краще зрозуміти чинники, які впливали на прийняття рішень радянським керівництвом в афганському питанні.

Список використаних джерел та літератури

- Ковальков О. Л. 2021. *СРСР в Афганістані (1978–1991 рр.): остання спроба експорту соціалізму*. Харків
- Костыря А. В., 2009. *Историография, источниковедения, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979–1989) гг.* Донецк.
- Рабуш Т. В., 2018. *«Афганский вопрос» в 1980-е годы и резолюции ООН*. Архангельск.
- Черняев А. С. 1993. *Шесть лет с Горбачевым: По дневниковым записям*. М.
- Шеварднадзе Э. А. 1991. *Мой выбор. В защиту демократии и свободы*. М.
- Шеварднадзе Э. А. 2009. *Когда рухнул железный занавес: встречи и воспоминания*. М.
- Cordovez D., 1995. Harrison S. S. *Out of Afghanistan. The Inside Story of the Soviet Withdrawal*. New York.

Yuliia Bazan

THE AFGHAN CRISIS (1980–1991) IN THE ACTIVITIES OF THE UN: RESEARCH SOURCE BASE

Based on the study of numerous sources, including UN documents; transcripts, minutes, and decisions of the Politburo of the Central Committee of the CPSU; transcripts of meetings and negotiations between Soviet leaders and Afghan politicians; speeches, speeches, interviews of Soviet and Afghan state and military leaders; memoirs of participants and contemporaries of events, the role of the UN in resolving the Afghan crisis during 1980–1991 is being explored.

The author analyzes a wide range of UN documents, the majority of which belong to the collection of the main library of the UN system – the Dag Hammarskjöld Library. These include the UN Security Council meeting

records, UN Security Council resolutions, transcripts of the UN General Assembly meetings, UN General Assembly resolutions, reports and briefings by the UN Secretary-General on the situation in Afghanistan and attempts to resolve the conflict. This group of sources demonstrates the world community's reaction to the Soviet invasion of Afghanistan, the activities of the UN Security Council and the UN General Assembly in addressing the issue, and the stages of the Geneva negotiation process (1982–1988).

The protocols of meetings and decisions of the Politburo of the Central Committee of the CPSU are being studied, which illuminate the process of making the decision to begin armed intervention in the Democratic Republic of Afghanistan, the principles of propaganda accompanying the invasion, and the evolution of Soviet leadership's views on the policy of the USSR in Afghanistan. The transcripts of meetings and negotiations between Soviet leaders and Afghan politicians are being examined, which contain clear instructions and guidelines for the behavior of Afghan diplomats at meetings of the UN Security Council and General Assembly, during the Afghan-Pakistani negotiating process. This group of sources has demonstrated the complete absence of independent foreign policy in Afghanistan throughout the 1980s.

The analysis focuses on speeches, interviews, and statements made by Soviet and Afghan state and military officials, primarily those that provided justification for the Soviet Union's intervention in Afghanistan. These justifications included the need to protect the gains of the April Revolution, repel external threats, and numerous requests from Afghan leadership, as well as the assertion that the Kremlin's policy toward Afghanistan was in accordance with Article 51 of the UN Charter and the bilateral agreements between the Soviet Union and Afghanistan. Additionally, the sources also contain numerous accusations against the United States for its unwillingness to resolve the situation surrounding Afghanistan.

The research also examines the memoirs of participants and contemporaries of the events, including the recollections of the Special Representative of the Secretary-General D. Cordovez and E. Shevardnadze, the Minister of Foreign Affairs of the Soviet Union. This group of sources significantly expanded the research base and provided a better understanding of the spirit of the era.

Key words: Afghanistan, UN General Assembly, UN Security Council, USSR.

References

- Koval'kov O. L., 2021. *SRSR v Afganistani (1978–1991 rr.): ostannya sproba yeksportu sotsializmu*. [USSR in Afghanistan. (1978–1991): the last attempt to the export socialism]. Kharkiv. (In Ukrainian).
- Kostyrja A. A., 2009. *Istoriografija, istochnikovedenie, bibliografija specoperacii SSSR v Afganistane (1979–1989 gg.)* [Historiography, Source Study, Bibliography of the Special Operation of the USSR in Afghanistan (1979–1989)]. Doneck.
- Rabush T. V., 2018. «Afganskij vopros» v 1980-e gody i rezoljucii OON [«The Afghan Question» of the 1980s and United Nations resolutions]. Arkhangelsk.
- Shevardnadze E. A. 2009. *Kogda ruhнул zheleznyj zanaves: vstrechi i vospominanija*. [When the Iron Curtain Fell: Encounters and Memories]. M.
- Shevardnadze E. A., 1991. *Moj vybor. V zashhitu demokratii i svobody* [My choice. In defense of democracy and freedom]. M.
- Chernjaev A. S., 1993. *Shest' let s Gorbachevym: Po dnevnikovym zapisjam* [Six Years with Gorbachev: By Diary Entries]. M.
- Cordovez D., 1995. Harrison S. S. *Out of Afghanistan. The Inside Story of the Soviet Withdrawal*. New York. (In English).